

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ У ВЕЧІРНІХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ (50-80 РР. ХХ СТОЛІТТЯ)

В.А.Столяр

***Анотація.** Розкрито особливості організації змісту навчання у вечірніх загальноосвітніх школах України (50-80 рр. ХХ століття). Досліджено проблеми оновлення навчальних планів та програм; навчально-матеріальної бази; нормативно-правова база організації змісту навчання робітничих шкіл.*

***Ключові слова:** вечірня загальноосвітня школа, педагогічний процес, зміст навчання.*

***Аннотация.** Раскрыты особенности организации содержания обучения в вечерних общеобразовательных школах Украины (50-80 гг. ХХ века). Исследованы проблемы обновления учебных планов и программ, учебно-материальной базы; нормативно-правовая база организации содержания обучения рабочих школ.*

***Ключевые слова:** вечерняя школа, педагогический процесс, содержание обучения.*

***Summary.** The peculiarities of organization of the content of study in the evening comprehensive schools of Ukraine (1950 - 1980) have been disclosed. The problems of renovation of educational plans and programs, educational-resource base; normative legal base of organization of content of work schools education have been studied.*

***Key words:** evening comprehensive school, pedagogical process, content of education.*

Постановка проблеми у загальному вигляді/ Зрушення суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, розвиток науки й техніки, педагогічної думки у 1950-1980 рр. висували нові вимоги до навчання робітничої молоді та спонукали українських педагогів до переосмислення й оновлення змісту навчання у вечірніх загальноосвітніх школах. Зміст навчальних предметів мав бути оновленим згідно з потребами суспільства, що вимагало перегляду як навчальних планів, програм, підручників, так і змісту навчально-методичних матеріалів. Дослідження вітчизняної педагогічної спадщини, вивчення її історії дозволить чіткіше розкрити особливості організації педагогічного процесу, зокрема змісту навчання, сприятиме осмисленню прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Дослідження особливостей організації змісту навчання у вечірніх школах відображено у працях В.М.Коротова, Ю.М.Кулюткіна, М.П.Трутневої, В.І.Чепелева та ін.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження особливостей організації змісту навчання у вечірніх загальноосвітніх школах України (50-80 рр. ХХ століття).

Виклад основного матеріалу дослідження. З 1943 р. до 1958 р. навчання дорослих здійснювалося за навчальними програмами та підручниками масових шкіл, що призводило до проблем у їх роботі. Зміст та методика викладу навчального матеріалу орієнтували вчителя на дитяче середовище, не враховувалися вікові особливості, життєвий та виробничий досвід дорослих учнів. З 1958/59 н. р. вперше вводяться навчальні програми для шкіл працюючої молоді з російської мови, літературного читання, математики, біології, хімії, фізики в V-VII кл., креслення в VI-IX кл. та іноземної мови в V-X кл., оскільки школи робітничої молоді повинні мати свої навчальні програми та підручники [10, 15].

Навчальні програми шкіл робітничої молоді були складені на основі програм масових шкіл, проте мали свої особливості. При їх складанні враховувалися відповідність вікових особливостей учнів навчальному плану, необхідність збереження загального рівня знань з предметів, обсяг наукових понять, які були обов'язковими для засвоєння учнями середніх шкіл [15]. Нові навчальні програми відрізнялися від попередніх за змістом. Так, з навчальних курсів були виключені другорядні питання та внесені необхідні доповнення, враховувалися інтереси та потреби молодих робітників, які поєднували навчання з працею на виробництві. Навчальні програми з математики, хімії, креслення пропонували широко використовувати конкретний виробничий матеріал, який допоможе вирішити завдання політехнічної підготовки учнів та сприятиме підвищенню продуктивності їхньої праці [10].

Зміст програми враховував і особливості контингенту учнів, оскільки в школах робітничої молоді часто навчалися учні, які мали значну перерву у навчанні. Тому в нових програмах виділявся час, необхідний для усунення прогалин в знаннях учнів. Повторення пройденого в попередні роки навчання здійснювалося протягом усього навчального року поряд з вивченням нового матеріалу [10].

Відповідно до навчальних програм був переглянутий та затверджений Міністерством освіти УРСР початковий план. У навчальному плані для середньої школи робітничої молоді на 1958/59 н.р. подавалася тижнева кількість годин з кожного предмета окремо. У VII-X класах, де учні вивчають різні іноземні мови, створювалися окремі підгрупи для вивчення тієї або іншої іноземної мови (з кількістю не менше 8 учнів) [8].

Навчання тривало в II, III і X кл. з 1 вересня по 23 травня включно, в IV-IX кл. – з 1 вересня по 28 травня включно з таким розподілом: I чверть – з 1 вересня до листопада включно; II – з 9 листопада до 30 грудня включно; III – з 10 січня до 31 березня включно; IV – з 1 квітня до 23 травня включно; в II, III і X кл. – до 28 травня включно. У IV-IX кл., в I півріччі – 17, а в II – 19 навчальних тижнів. Зимові канікули тривали з 31 грудня до 9 січня включно [8].

Навчальний план передбачав вивчення: ботаніки – в другому півріччі V класу та першому і другому півріччях VI класу, зоології – в першому півріччі VII класу; стародавньої історії до Риму – в першому півріччі V класу, історії Риму і раннього середньовіччя – в другому півріччі VI класу, історії середніх віків – у першому півріччі VII класу; новітньої історії – в курсі історії СРСР у X класі, з відведенням на неї 1 години на тиждень у другому півріччі; Конституції СРСР – у X класі в курсі історії СРСР, з відведенням на неї 8 годин; астрономії – в курсі фізики X класу (10 годин у першому півріччі); в VIII-X класах українська і російська мови залишалися як предмет [8].

Проекти нових навчальних програм протягом двох років апробувалися в школах. Автори зробили спроби внести необхідні поправки, враховуючи критичні зауваження та побажання учителів, оскільки вважалося, що програми перевантажені непотрібними деталями, а основне їх завдання – надати не тільки повну середню й удосконалити професійну освіту, щоб підготувати кваліфікованих працівників, проте це їм не вдалося в повному обсязі [10]. Введення навчальних програм для шкіл робітничої молоді та змінений навчальний план передбачали створення спеціальних підручників. Школи робітничої молоді використовували підручники масових шкіл, однак вони не відповідали новим програмам та кількості годин у навчальному плані, а також індивідуальним та віковим особливостям учнів [15]. Така ситуація вимагала від суспільства докорінних змін у системі народної освіти.

Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» став новим етапом у розвитку народної освіти. Відповідно до закону в школах робітничої та сільської молоді був введений одинадцятирічний термін навчання: трирічна школа на базі восьмирічки; відбувалася реорганізація і впорядкування мережі навчальних закладів, розпочалася робота над розробкою нових навчальних планів та програм, нових положень для всіх типів шкіл, створення нових підручників. У процесі навчально-виховної роботи школа повинна була надавати учням основи загальноосвітніх та політехнічних знань, здійснювати моральне, фізичне, естетичне виховання [13, с. 2-9]. Такі зміни сприяли підвищенню якості педагогічного процесу.

Навчальний план 1958/59 р. в перший рік перебудови школи став планом перехідного періоду. У 1962/63 н. р. всі старші класи середніх шкіл, в тому числі вечірні школи, перейшли на нові навчальні плани. Навчальний план вечірньої школи був єдиним для шкіл робітничої і шкіл сільської молоді. Заняття починалися 1 вересня і закінчувалися 31 травня. Навчальний рік поділявся на 4 чверті: перша – з 1 вересня до 5 листопада, друга – з 10 листопада до 30 грудня, третя – з 11 січня до 24 березня, четверта – з 1 квітня до закінчення навчального року в кожному окремому класі. Заняття протягом тижня рекомендувалося проводити: в III-IV кл. – 3 дні по 4 уроки, з V-XI кл. – 2 дні по 5 уроків, 2 дні по 4 уроки. В залежності від місцевих умов роботи школи цей порядок міг змінюватися. Тривалість уроку – 45 хвилин, кожна перерва між уроками – 10 хвилин. Години консультацій визначалися для проведення занять з тими учнями, які потребують додаткової педагогічної допомоги. Розподілялися ці години директором школи залежно від потреб [4, с. 6-7].

Факультативні заняття з іноземної мови з підвищення професійної кваліфікації учнів організовувалися за бажанням учнів і проводилися у дні, вільні від уроків. Для учнів VIII-XI кл., які вивчали різні іноземні мови, створювалися окремі групи (не менше 8 чоловік). У VIII-XI кл. дозволяється проводити спарені уроки [4, с. 6-7].

Відповідно до нових навчальних планів та програм були створені підручники для вечірніх шкіл: В.О.Тетурєва «Ботаніка» для учнів V кл. (1961–1966), В.Ф.Наталі «Зоологія» для VI кл. (1961–1966), М.О.Принцева «Арифметика» для V- VI кл. (1962–1970), М.В.Леонів, Н.Т.Рудик «Українська мова» для V-VI кл. (1960–1963), І.М.Богданова, З.Є.Крилової, П.В.Россіхіна «Сборник задач и упражнених по арифметике» для V-VI кл. (1960–1970), І.М.Богданова, З.Є.Крилової «Арифметика» для III кл. (1959–1962), Н.С.Горянної, Л.Є.Мартіашвілі «Deutsch. Підручник німецької мови» для VII-VIII кл.

(1964), для V-VI кл. (1967) та ін. Проте вечірні школи не повністю були забезпечені спеціальними підручниками, тому широко використовувалися підручники масових шкіл.

До 1964/65 н. р. вечірні школи працювали за попередніми навчальними планами, до яких поступово вносилися зміни. З 1963/64 н. р. поділявся не на чотири, а на два навчальні семестри. В школах, які проводили прийом учнів влітку, перший семестр тривав з 1 вересня до 30 грудня, другий – з 11 січня до 31 травня. В школах, які проводили прийом в листопаді-січні, перший семестр тривав з 11 січня до 31 травня, другий – з 1 вересня до 30 грудня. Таке планування створювало умови для більш широкого залучення контингенту учнів, котрі не здобули середньої освіти [5, с. 6; 6, с. 10].

Учням вечірніх шкіл пропонували вивчення окремих професій промислового чи сільськогосподарського виробництва, загальних основ машинобудування, електротехніки, механізації, автоматизації виробничих процесів; вивчення досвіду передовиків виробництва; читання циклів тематичних лекцій про досягнення науки, техніки і культури; проведення екскурсій. Це дало можливість реалізовувати одне з завдань вечірніх шкіл – надати працюючій молоді політехнічну освіту та здобути професійну кваліфікацію [5, с. 6; 6, с. 10].

У 1966/67 н. р. до навчальних програм були внесені деякі зміни [7, с. 7-8]. За навчальним планом на вивчення математики відводилося у V кл. – 5, в VI кл. – 4,5; у VIII кл. – 3, в VII та IX-XI кл. – по 4 тижневих години. Тобто у V кл. збільшено кількість годин на 19 і в IX кл. – на 35, ніж було передбачено програмою. V-X кл. вечірніх шкіл математику вивчали за програмами, виданими Міністерством освіти УРСР в 1966 р. [12, с. 19].

Кількість годин, що додатково відводилася за навчальним планом для V кл., віднесли на повторення програмного матеріалу та розв'язування прикладів і задач на всі дії зі звичайними та десятковими дробами. В IX кл. додаткові години віднесли на розв'язання задач, повторення програмного матеріалу з курсу алгебри та елементарних функцій і геометрії. Також в XI кл. вечірніх шкіл на вивчення української літератури відводилося на навчальний рік 53 год. (замість 70 год. за програмою), російської літератури – 70 год. (замість 87 год.). У IX-X кл. в програмах з хімії вносилися корективи в розподіл навчальних годин на кожну тему [12, с. 19-22].

Відповідно до нових навчальних програм Міністерство освіти рекомендувало використовувати такі підручники: В.П.Антошина «Грамматика русского языка» для III-IV кл. (1966), Н.І.Шилова, К.С.Троїцька «Книга для чтения» в III-IV кл. (1966), С.Є.Крючков, Л.П.Федоренко, Л.А.Четко «Грамматика и правописание» для V-VII кл. (1966), Н.М.Полетаєва «Сборник упражнений по грамматической стилистике» для старших кл. (1966), Е.В.Квятковський «Русская литература» для V-VI кл. (1966), М.О.Принцев «Арифметика» для V-VI кл. (1966), І.М.Богданов, З.Є.Крилова, П.В.Россіхін «Сборник задач и упражнений по арифметике» для V-VI кл. (1966), К.С.Барібін, І.М.Добринін «Сборник задач по геометрии» для VII-VIII кл. (1966), О.Й.Немировський «История древнего мира» (1966), Е.М.Голая, В.Л.Кузьменко, М.Я.Лойберг «История средних веков» для VI кл., «География» (1966) за ред. О.В.Даринського, А.М.Ченобитов, Є.В.Савелова «Физика» для VII-VIII кл. (1966), І.М.Борисов «Химия» для VIII кл. (1966), Я.В.Владіміров, Д.М.Каменський, І.А.Ройтман «Черчение» для VIII кл. (1966), І.Д.Зверев, О.В.Казакова, О.С.Яковлева «Анатомия, физиология и гигиена человека» для VIII кл. (1966), О.О.Слободчиков, М.Г.Лилиенфельд, О.К.Бросалова «English» для V-VIII кл. (1966), О.О.Слободчиков, О.К.Бросалова «English» для IX кл. (1966), А.А.Гердт, Є.О.Хохлачев, С.М.Григорьян «Deutsch» для V-VIII кл. (1966), Ж.Л.Вітлін, З.І.Цирліна «Deutsch» для IX кл. (1966), Н.О.Гудиліна, Г.І.Маркс «Le francais» для IX кл. (1966) та ін.

На початку 70-х рр. XX ст. виникла необхідність оновлення змісту освіти відповідно до розвитку науки, техніки, культури. 28 травня 1970 р. була видана постанова колегії Міністерства освіти УРСР, за якою всі вечірні школи з 1971/72 н. р. переведені на стабільні навчальні плани. Перехід вечірньої школи на нові програми здійснювався у визначені терміни, передбачені типовим графіком, який був затверджений Міністром освіти СРСР М. Прокоф'євим від 6 січня 1970 р. Вечірня школа здійснила перехід на новий зміст освіти в той ж термін, що й масова школа (таблиця 1) [1, с. 187-188; 11, с. 93-94].

Нові навчальні плани зберегли співвідношення гуманітарного та природничо-математичного циклів. На гуманітарні предмети відводилося 48 % навчального часу, на природничо-математичні – 52 %. Збільшено навчальний час на вивчення української та російської мов, математики, фізики, історії, суспільствознавства, хімії, біології, креслення. Наприклад, якщо раніше курс креслення вивчався тільки в VII та IX кл., то після введення нових планів він вводився в X кл. На цей предмет відводилося 126 год. замість 78 год. У попередньому навчальному плані. Програма курсу була значно посилена елементами технічного креслення, знання яких були важливими для більшості виробничих професій [2, с. 10].

Графік переходу на нові програми вечірніх (змінних) середніх загальноосвітніх шкіл, які працювали за типовими навчальними планами

№	Навчальні предмети	Навчальні роки					1975/76
		1970/71	1971/72	1972/73	1973/74	1974/75	
1.	Українська та російська мова	–	V	VI, IX	VII, X	VIII, X	
2.	Українська та російська література	VII–XI	V, XI	VI	VII, IX	VIII, X	XI
3.	Математика	–	V	VI			
4.	Історія СССР	VII–XI					
5.	Загальна історія	V, VI, VIII–XI					
6.	Суспільствознавство	XI					
7.	Географія	V, VI, VIII, IX	VIII				
8.	Біологія	V, VI, VIII, X, XI	VII				
9.	Фізика	VI, VII,	VIII	IX	X	XI	
10.	Астрономія	XI					
11.	Креслення	VII, IX	X				
12.	Хімія	VII, VIII, XI	IX	X			
13.	Іноземна мова	I VI	X	XI			

Кількість навчальних годин на вивчення предметів у вечірній школі приблизно відповідала масовій школі, проте на деякі дисципліни відводилося більше годин. Наприклад, у IX–XI кл. вечірньої школи на вивчення російської мови і літератури виділялося 378 год. замість 279 год. в масовій школі, з математики – 432 год. замість 350 год., з історії – 270 год. замість 245 год., з фізики – 344 год. замість 315 год., з хімії – 270 год. замість 270 год. [2, с. 10].

Нові навчальні плани по-іншому розподіляли навчальні предмети за роками навчання, вони більшою мірою стали відповідати планам масової школи. Так, вивчення фізики у вечірній школі, як і в масовій, розпочиналося з VII, а не з VI кл., хімії – з VII кл., біології – з V кл., курс економічної географії СССР перенесено з X у VIII кл. [2, с. 10]. Такий розподіл навчальних предметів по класах сприяв більшій ефективності роботи загальноосвітніх шкіл.

У навчальних планах передбачалося факультативне вивчення іноземної мови в IX–XI класах. Факультативи були створені для підвищення якості знань тих учнів, які бажали оволодіти іноземною мовою. Згідно з раніше діючими планами у вечірніх школах передбачалося обов'язкове вивчення іноземної мови в V–XI кл. Проте знання більшості учнів не відповідали програмним вимогам. Багато учнів звільнялося від занять за віком, негативним явищем була й значна перерва у навчанні, непідготовленість до вивчення іноземної мови. Групи факультативу комплектувалися за рівнем підготовки: з учнів, які не вивчали іноземної мови у восьмирічній школі, з учнів, які продовжували вивчати іноземну мову, та змішані групи. Такий розподіл за рівнем знань вимагав розробки спеціальних дидактичних матеріалів для учнів різних груп [2, с. 10–11; 3, с. 20–21].

Особливістю нових навчальних планів була залікова система перевірки знань учнів в IX–XI кл., що мала на меті перевірку знань з усього вивченого матеріалу, забезпечуючи систематизацію та узагальнення знань, розвиваючи вміння учнів розглядати явища в їх розвитку та взаємозв'язку. На заліки відводилося 4 год. на тиждень. У навчальному плані подавався розподіл годин на кожен навчальний предмет. Залікова система оцінювання знань дозволяла раціонально використовувати навчальний час, підвищувала відповідальність учнів за навчання [2, с. 11; 3, с. 18–20].

У лютому 1970 р. в інструктивному листі Міністерства освіти СССР «Требование к ученикам для вечерних (сменных) средних общеобразовательных школ» було висунуто ряд вимог до змісту, побудови та методичного апарату підручника, оскільки підручники для вечірніх шкіл мали слугувати для самостійної роботи, самоосвіти учнів. Зміст підручника повинен відповідати програмам та навчальним планам вечірньої школи; давати повну систему знань з навчального предмета, відповідати принципам науковості, послідовності та доступності викладу матеріалу; одночасно з цим мав бути економічним щодо відбору фактичного матеріалу, враховуючи життєвий та практичний досвід дорослих учнів. Навчальний матеріал повинен органічно поєднуватися з методичними рекомендаціями, які полегшують самостійну роботу учнів під час оволодіння знаннями і практичного їх застосування. Перед викладом нового матеріалу рекомендувалося розмістити короткий узагальнюючий розділ, метою якого є систематизація раніше вивченого матеріалу, що необхідний

для засвоєння нового курсу. Кожний розділ, підрозділ, тема підручника має завершуватися короткими висновками. Методичний апарат підручника повинен містити приблизний розподіл усього навчального матеріалу по заліках. Кожна тема має завершуватися питаннями для повторення та самоперевірки, а також завданнями для практичних робіт з конкретними зразками для виконання (розв'язання типових задач, граматичний розбір, твори та ін.). У тексті підручника необхідно за допомогою шрифтів, рамок тощо виокремити матеріал, який є обов'язковим для вивчення. До підручника необхідно зробити іменний або предметний покажчик, хронологічні та інші довідкові таблиці, схеми та ін. [2, с. 14; 14, с. 222-224].

Цим вимогам відповідали затверджені колегією Міністерства освіти такі підручники: С.А.Балезина, М.Г.Ключникова, В.С.Полосина «Неорганическая химия» (1971–1977); Я.В.Владімірова, Д.М.Каменського, І.А.Ройтмана «Черчение» для VII кл. (1971–1975) та IX-X кл. (1972–1976), Є.В.Квятковського «Советская литература» для VI-VII кл. (1971–1974, 1974) та V-VI кл. (1973), Є.Л.Шувалова, О.М.Мошкіна, В.М.Журавльова «Экономическая география СССР» для VIII кл. (1972–1975), О.О.Слободчикова «Учебник английского языка» для IX-XI кл. (1973, 1975), Ж.Л.Вітліна, Р.Л.Златогорської, З.І.Цирліної «Немецкий язык» для IX-XI кл. (1974, 1976), А.Л.Афанасьєвої «Учебник французского языка» для IX-XI кл. (1973) та ін.

У 1975 р. вечірня школа завершила перехід на новий навчальний план та модернізовані програми. Відбулась повна заміна комплектів підручників, створювалися нові посібники для учнів та вчителів (дидактичні матеріали, книги для вчителя, література для позакласної роботи, комплекти наочних посібників та ін.). Новий навчальний план, програми, підручники сприяли підвищенню викладання основ наук та якості знань учнів.

Вдосконалення педагогічного процесу у вечірніх школах України дало позитивні результати. Однак у зміні змісту освіти були виявлені суттєві недоліки. Програми були перевантажені, відбувалось дублювання навчального матеріалу, недостатньо відображалися міжпредметні зв'язки, покликані сприяти виробленню цілісного світобачення учнів. Всі ці чинники негативно впливали на активність учнів, знижували їхній інтерес до навчання.

У Постанові ЦК КПСС та Ради Міністрів СРСР від 22 грудня 1977 р. «О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовки их к труду» зазначалося, що «шкільні програми і підручники в ряді випадків перевантажені зайвою інформацією і другорядним матеріалом, який заважає виробленню в учнів навиків самостійної творчої роботи. ...Не завжди послідовно здійснюється принцип органічної єдності навчання та виховання» [14, с. 26]. Тому основним завданням школи залишалось подальше удосконалення педагогічного процесу для забезпечення всебічно розвинутої особистості.

У зв'язку з такими установками проводилась робота щодо змін у навчальних планах та програмах вечірньої загальноосвітньої школи. В роботі взяли участь спеціалісти різних галузей знань; проекти навчальних планів та типових програм публікувалися на сторінках періодичних видань, широко обговорювалися в колективах шкіл на педагогічних радах, а також проходили апробацію в школах країни. Враховуючи досвід педагогічної теорії та практики, педагоги подовжували роботу над удосконаленням змісту середньої освіти з метою формування всебічно розвинутої особистості та підготовки молоді до активної трудової діяльності.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Аналіз особливостей організації змісту навчання у вечірніх загальноосвітніх школах України (50-80 рр. XX століття), проблем оновлення навчальних планів та програм, навчально-матеріальної бази цих шкіл свідчить, що вечірня загальноосвітня школа була однією з ланок у системі безперервної освіти, забезпечувала реальну можливість усім бажаючим отримати загальну середню освіту, створювала основу для подальшої освіти та самоосвіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації, росту загальної культури. Перспективою подальших розвідок є дослідження особливостей організації змісту навчання в наступні періоди розвитку вечірньої загальноосвітньої школи.

Література

1. Вечерняя школа : справочник по вопросам очного и заочного обучения работающей молодежи и взрослых / [сост. Жуковский А. А., Сулейманова Р. М., Трутнева М. П. ; ред. Балова Н. Н.]. – М. : Педагогика, 1973. – 592 с.
2. Коротов В. М. О задачах органов народного образования в связи с переходом вечерних школ на новые учебные планы и программы / В. М. Коротов // Вечерняя средняя школа. – 1971. – № 3. – С. 9–17.
3. Кулюткин Ю. Н. По новым учебным планам / Ю. Н. Кулюткин // Вечерняя средняя школа. – 1971. – № 4. – С. 18–21.

4. Навчальний план вечірньої (змінної) середньої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання на 1962/63 навчальний рік (українська мова навчання) : затверджено Міністром освіти УРСР І. Білодідом 21 квітня 1962 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1962. – № 13-14. – С. 6–7.
5. Навчальний план для вечірніх (змінних) шкіл з українською мовою навчання : затверджено Міністром освіти УРСР А. Бондарем від 17 травня 1963 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1963. – № 14. – С. 5–6.
6. Навчальний план для вечірніх (змінних) шкіл з українською мовою навчання на 1964/65 навчальний рік : затверджено наказом Міністра освіти УРСР № 27 від 25 лютого 1964 р. // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1964. – № 7-8. – С. 10–11.
7. Навчальний план для вечірніх (змінних) шкіл з українською мовою навчання // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1967. – № 5-6. – С. 7–8.
8. Навчальний план школи робітничої молоді з українською мовою навчання на 1958/59 навчальний рік // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1958. – № 19. – С. 6–7.
9. Навчально-виховна робота в школі працюючої молоді / [ред. Чепелев В. І.]. – К. : Радянська школа, 1973. – 175 с.
10. Новые программы для школ рабочей молодежи / [б. а.] // Общеобразовательная школа взрослых. – 1958. – № 4. – С. 27–28.
11. О графике перехода на новые программы вечерних (сменных) средних общеобразовательных школ : приказ Министра просвещения СССР М. Прокофьева № 2 від 6 января 1970 р. / Главное управление школ Министерства просвещения СССР / Вечерняя средняя школа. – 1970. – № 2. – С. 93–94.
12. Про деякі зміни в навчальних програмах на 1966/67 навчальний рік : Наказ 7/146 від 4 серпня 1966 р. начальника програмно-методичного управління О. Сивець // Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1966. – № 15. – С. 19–23.
13. Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР : Закон СРСР від 24.12.1958 р. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – К. : Радянська школа, 1959. – № 8. – С. 2–14.
14. Среднее образование взрослых : справочник / [сост. Малахов Н. Д.] – М. : Просвещение, 1982. – 384 с.
15. Трутнева М. П. Организация и методы работы в школах рабочей молодежи / М. П. Трутнева. – [2 изд.]. – М.: Учпедгиз, 1958. – 150 с.